

POVIJEST ISLAMSKOG MIŠLJENJA U BIH XX STOLJEĆA

Enes Karić, Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX. stoljeća, Sarajevo, El-Kalem, 2004., 694 str.)

U izdanju El-Kalema, Izdavačkog centra Rijaseta islamske zajednice u BiH, objavljena je opsežna knjiga (694 str.) pod naslovom Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX. stoljeća autora Enesa Karića. Premda je riječ o knjizi čija je većina poglavlja – bolje reći studija – ranije objavljena u domaćim i inostranim publikacijama i u različitim prigodama, čini se da ona tek ovom knjigom, uz određenja redigiranja i autorske zahvate, zadobijaju svoju puninu, kako u sadržajno-tematskom, tako i u strukturalno-kompozicionom smislu te logičkoj međusobnoj povezanosti.

Knjizi prethodi predgovor autora u kome iznosi povijest nastanka ove knjige, razloge koji su ga ponukali na sastavljanje ovakovrsne knjige, dileme sa kojima se kao autor i istraživač suočavao, arhivsku građu i druge relevantne izvore kojima se služio – posebno izdvajajući slijedeće djela: Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* (Sarajevo, 1997.), M. Imamović, *Bošnjaci u emigraciji*, (Sarajevo, 1996.), dr. Fikret Karčić, *The Bosniaks and the challenges of modernity* (Sarajevo, 1999.), F. Karčić, *Društveno-pravni aspekti islamskog reformizma* (Sarajevo, 1990.), dr. Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX. stoljeću* (Sarajevo, 1996.), hafiz Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, (Sarajevo, 1990.) i hfz. M. Traljić, *Iz kulturne historije Bošnjaka* (Travnik, 1999.).

Iako je u naslovu knjige naznačen vremenski raspon koji se u njoj tretira, autor je u predgovoru knjige ustvrdio: «U ovoj knjizi morao sam započeti od perioda koji je uslijedio od 1878. godine i Berlinskog kongresa. Tako sam postupio jer zastupam mišljenje da se u Bosni i Hercegovini XIX. stoljeće završava upravo sa

1878. godinom i da sa tom godinom u Bosni započinje XX. stoljeće. Bosna tada potpada pod Austro-Ugarsku, te eo ipso pod Evropu. Znam da u Evropi ima mišljenja da na tom kontinentu XIX. stoljeće traje sve do 1918. godine, tj. do kraja Prvog svjetskog rata. No, ja smatram da Bosna iz takve historijske periodizacije i shematike treba izdvojiti naprosto zbog toga što je u nju XX. stoljeće umarširalo naglo i znatno ranije, to jest, kako rekoš, 1878. godine» (str. 10).

Posebno je značajna činjenica da je ovo prva knjiga ovakve vrste kod nas. Kao takva, ona daje odgovore na slijedeća važna pitanja: U kom kontekstu nastaje islamsko mišljenje u Bosni XX. stoljeća, kakvo je to bilo islamsko mišljenje? Ko su njegovi protagonisti, koja literatura nastaje i kakvu metodologiju primijenjuje, koji su to prepoznatljivi rukavci obnoviteljskog mišljenja islama XIX. i XX. stoljeća odjeknuli u djelima islamskih reformatora i obnovitelja u bosanskom zavičajnom kontekstu, kojim i kakvim uticajima i tendencijama iz centara svijeta islama je to mišljenje podlijegalo, kakvo je usmjerenje imalo u kontekstu vladajućih političkih režima i nacionalnih odnosa, islamsko mišljenje i pitanja države, nacije, politike, identiteta, vakufa, obrazovnih institucija...?

Odgovore na postavljena, ali i druga pitanja, ova knjiga pruža temeljito, razborito, analitički i sistematski zaokruženo te nadasve svestrano sagledano i intelektualno dopadljivo. Vjerno odražava sve mijene Scilla i Haribda vremena, političkih režima i nacionalnih homogenizacija nimalo naklonjenih vjeri i vjerskim zajednicama, kad su mnogi islamski pisci i mislioci slijedili obrazac one dobro poznate metodologije po kojoj se u teškim i zgusnutim vremenima primijenjuje načelo više mjesta za islam kroz svojevrsno omiljavanje vjere, razbuđivanje žara vjere u srcima ljudi, obnarodovanje njezine poruke, širenje intelektualnih obzira njene univerzalne misli, insistiranje na naprednosti, modernosti, progresivnosti vjere i vjerskih načela itd.

Dakle, čitalac je u prilici da na postavljena pitanja dobije pravovaljane i povijesno utemeljene odgovore i podatke, potkrijepljene brojnim citatima, dokumentima, analizama i fotografijama onih ličnosti koje su na ovaj ili

onaj način dale doprinos razvoju islamskog mišljenja u Bosni XX. stoljeća. Također, posebno je zanimljivo to što se na stranicama ove knjige susrećemo sa desecima imenima časopisa, listova i knjiga, kao i mislilaca koji nisu predstavljali zvanične stavove Islamske zajednice BiH, ali su svojim mišljenjem dali značajan doprinos islamskom mišljenju u BiH.

Knjiga potvrđuje tri glavna toka islamskog diskursa koji su iz svojih perspektiva davali odgovore na izazove vremena u kom su djelovali. Oni se prepoznaju u oslovljavanju njihovih protagonista vjerskim tradicionalistima, vjerskim modernistima i svjetovnom inteligencijom. U rakursu takvog promatranja aktualnih tema i dilema, vodit će se nepretrgnuto misaono sučeljavanje spomenutih diskursa, koji će se sasvim jasno očitovati na stranicama časopisa, listova i knjiga izišlim u tom periodu, a koje ova knjiga vjerno bilježi, temeljito analizira i kritički promatra. Otuda i polemički tonovi i rasprave o različitim pitanjima koje je donosilo vrijeme i ideološko raspoloženje, kao što su npr. pitanje hidžre/iseljavanja Bošnjaka u Tursku, pitanje nošenja šešira i zara, pitanje vakufa, obrazovnih institucija, reformi školstva i nastavnih planova i programa viših i visokih vjerskih škola itd. K tomu, nisu bila zaobiđena ni politička i nacionalna pitanja, ali ona o državi i državnoj administraciji jesu! Zainteresirani čitalac će u ovoj knjizi pronaći i odgovor(e) zašto je to tako i bilo!

Islamsko mišljenje u Bosni i Hercegovini XX. stoljeća, kako pokazuje autor u svom opsežnom i analitičkom Uvodnom poglavlju (19.-121. str.), determinirano je mnogim faktorima. Jedan od tih faktora jest neizbježni politički, društveni i povijesni kontekst. Ono, dakle, nije nastalo u vakuumu, nego pod «terorom historije» (M. Eliade). Islamsko mišljenje je pratilo sve mijene političkih režima i državotvornih projekata na tlu BiH. Iz ove prve determinante proizlazi druga, koja veli da je islamsko mišljenje u BiH bilo «podređeno mnogolikom procesima prilagođavanja». Islamski i muslimanski mislilac prilagođava sebe i svoju vjeru, bolje kazati njeno tumačenje, novom vremenu – mišljenje je autora E. Karića (str. 38). Slijedeća determinanta je da se je islamsko mišljenje u BiH XX. stoljeća javljalo

u opasnom stanju. Islamski mislioci u svojim djelima nastoje se osloboditi takvog opasnog stanja duha i mišljenja. Da bi se to ostvarilo, odnosno izišlo iz posvemašnje krize, potrebna je obnova. Dakle, i u Bosni su, kao i drugdje u islamskom svijetu krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, bile prisutne teorije o povratku/el-'awde, obnovi/tedždid i reformi/islam, koje su imale svoje zagovornike.

Autor kao posebnu konstantu, u kontekstu islamskog mišljenja u BiH, vidi odnosu lokalnog i univerzalnog obrasca tumačenja islama. Sa odlaskom Osmanske imperije iz BiH, prestaje do tada važeći obrazac univerzalnog imperijalnog tumačenja islama. «Univerzalno se nije moglo zaboraviti, lokalno se nije smjelo zapostaviti – tu napetost vidimo u tekstovima većine islamskih mislilaca u Bosni XX. stoljeća» (str. 59.). U kontekstu islamskog mišljenja u BiH XX. stoljeća, autor spominje i zasluge bosanske orijentalistike, historičare kulturne baštine islama u Bosni, proučavatelje stare rukopisne bosanske tradicije, bošnjačke književnike inspirirane islamom te islamsko mišljenje Bošnjaka u emigraciji.

Najveći dio poglavlja ove knjige posvećen je, i to s pravom, slavnoj školi, Gazi Husrevbegovoj medresi u Sarajevu i njenoj povijesti u sistemu osmanskog obrazovanja u doba Austro-Ugarske vladavine u BiH, između dva svjetska rata i u periodu 1945.-1997. Jedno poglavlje je namijenjeno profesorima i učenicima ove medrese u doba Austro-Ugarske, a zasebno poglavlje tretira Gazi Husrev-begov hanikah.

Tri opsežne studije tretiraju život i djelo velikog reisu'l-uleme Mehmeda Džemaludina Čauševića i njegov prosvjetiteljski, reformatorski i tefsirski angažman. Iscrpna je i studija o djelu i djelovanju Mehmeda Handžića, kao i Huseina Đoze, njegovim modernističkim i tefsirskim pogledima i fetvama. Zasebno poglavlje se odnosi na analizu časopisa El-Hidaje i teme koje je ovaj časopis svojevremeno aktualizirao.

Jedno poglavlje nosi naslov Kratka povijest prevođenja Kur'ana na bosanski, srpski i hrvatski jezik. Vrijedne sintetičke zaključke metodom pregleda autor nudi u poglavlju Bosanske muslimanske rasprave za u protiv obnove i reforme u XX. stoljeću. Posljednja

tri poglavlja posvećena su Zulfikarpašićevom (Adil-beg) i islamskom radu Nerkeza Smailagića te akademiku Muhamedu Filipoviću i pitanju bosanskog duha u tradiciji i kulturi Bosne.

Na kraju knjige donesen je registar imena, izbor iz bibliografije i najavljen sadržaj drugog sveska.

Budući da je u samom naslov ove knjige Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX. stoljeća istaknuto da se ne pretendira na sveobuhvatnosti takovrsnog pregnuća, ostavljena je mogućnost daljnjih istraživanja, analiza i komparacije u tom pravcu za savremene i nadolazeće istraživače i eventualna neslaganja sa autorom. Ipak, ova knjiga, kao takva, ostaje i ostat će kamen temeljac svih budućih istraživanja i relevantan izvor koji se nikako neće moći zaobići. Njen autor, svojim analizama, sintezama i katkad kritički intoniranim pogledima, odaje briljantnog poznavaoца povijesti islamskog mišljenja u BiH XIX. i XX. stoljeća. Kako smo već istakli, autor je najavio drugi svezak i teme koje će biti obrađene.

Almir FATIĆ

UZROCI KOJI SU PRETHODILI NASILNOM POKRŠTAVANJU

Dr Mustafa Memić: «Pojave prozelitizma u plavsko-gusinjskom kraju 1913. i 1919. godine», Sarajevo, 2004.godine

Nakon perioda u kojem se o zločinima koji su se desili nad muslimanima Crne Gore, a i drugim dijelovima bivše Jugoslavije, nije smjelo otvoreno govoriti niti pisati- nova situacija je omogućila da se kako-tako skinu koprene historijskih naslaga. Naime, o zločinima se tada moglo pisati ali je, opet, neko svjesno a neko nesvjesno iskrivljavao činjenice i time stvarao pogrešnu sliku o našoj historiji. Ponukan

pisanjem knjige «Pokršćavanje muslimana 1913. godine» čiji su autori Živko M. Andrijašević i Zoran Stanojević, dr. Mustafa Memić se prihvatio nužno potrebnog posla kako bi dokazao da se o pokršćavanju ne može pisati tako da se zataškava ono što je tome prethodilo. U svakom slučaju to pokršćavanje nije bilo dobrovoljno, nego je ono vršeno raznim metodama prisile počev od onog najeklatantnijeg- od masovnog strijeljanja do unošenja straha zatvaranjem džamija, zabranom obavljanja vjerskih obreda, skidanja zara i feredže, rušenje kućnih ograda, uvođenja obaveze nošenja crnogorske kape i slično.

Istražujući i dokumentirajući zločine pokršćavanja u plavsko-gusinjskom kraju dr. Memić hronološki prati događanja u Crnoj Gori i njenom širenju putem preotimanja teritorija njenih susjeda. Autor je detaljnije na tu temu (Politika crnogorske vlade u ovim krajevima dobijenim u Balkanskom ratu od 1912. do sredine 1914.godine) pisao u svojoj doktorskoj disertaciji. No, podaci koji su tu izneseni, a radi se o tome da je oko 12.000 Muslimana i Albanaca, od februara do maja 1913. godine, prešlo u pravoslavlje nije naišlo na odobravanje nekih crnogorskih historičara koji su ustvrdili da nema ni 12 takvih muslimanskih porodica. U ovoj knjizi donosi se niz fakata koji dobro osvijetljavaju ne samo puki broj, nego i način na koji su namjere izvršene, te samu prirodu zločina. Broja radi, u službenom izvještaju (Arhiv Crne Gore) stoji da su već 21. marta 1913. godine svi stanovnici varoši Gusinja bili pokršćeni, a o svojim uspjesima na tom polju general Avro Cemović je revnosno izvještavao svoje pretpostavljene na Cetinju. To, ujedno, ne isključuje ulogu i odgovornost crnogorskog kralja Nikole Petrovića koji navodno nije bio upoznat sa tim dešavanjima, što uostalom pokušavaju da ublaže i uklone autori gore pomenute knjige (Andrijašević i Stanojević). Čak je i komisija za istraživanje zločina nad muslimanima - «Kraljevski prijeki vojni sud» koji je fomiran na ukaz kralja Nikole, pokušavala da učinjene grozote prikrije pripisujući ih «lokalnim organima vlasti».

Što se tiče samog odnosa muslimanskog stanovništva spram nastale situacije i vlasti, normalno je da se ono dogovaralo i suprostavljalo